

Millest me räägime, kui me räägime feminismist Eestis?

Redi Koobak

Sõidame õega, kes on mulle lahkesti autojuhiks, läbi talvise Lõuna-Eesti ühele intervjueeritavale maakoju külla. Intervjuu ajal istub ta vaikselt minu ja intervjueeritava kõrval ja kuulab tähelepanelikult, vestluse elavnedes meiega koos aeg-ajalt naerma purtsatades. Õhtupimeduses tagasi Tartusse sõites kinnitab ta õhinal, et intervjuu oli tema jaoks silmiavav kogemus ja hakkab minult uurima, kuidas minust feminist sai ja miks ta ei tea Eesti feminismist ja naisajaloost midagi. Intervjuu tunnistajast saab intervjueerija ja intervjuerijast intervjueeritav. Mingis mõttes oleme õega nagu öö ja päev: tema on keskeriharidusega abielus kahe lapse ema, kes elab Eestis, maal oma majas, ja töötab kaubanduses, mina olen vallaline lasteta soouringute doktorikraadiga teadlane, kes töötab ajutise töölepinguga ühes Rootsi ülikoolis ja peab varsti olema jälle valmis kolima sinna, kus erialast tööd leiab. Õel on omad tähelepane-

kud naiste elu ja igapäevaelu probleemide kohta ning ta esitab neid väga jõuliselt, pragmaatilise lähenemisega. Vägagi kärtsuvalt feministlik hoiak, mõtlen. Mina tunnen, kuidas mu ingliskeelses akadeemilises kontekstis välja kujunenud feminismi kirjeldav sõnavara jääb selles vestluses pisut eluvõõraks, abstraktseks, takerduvaks. Kuid sel hetkel selles autos mööda käänulisi teid metsade vahel kulgedes tekib meie vahel siiski mõistmine, et feminism Eestis on midagi vajalikku, mis siis, et me räägime otseku erinevat keelt. „Tahaks lugeda sellist raamatut, kus räägitakse Eesti naistest ja nende elust läbi ajaloo. Kas ei ole sellist raamatut?“ nõuab õde.¹

Minu lähem akadeemiline huvi Eesti feminismi arengute kaardistamise vastu algas Anna-Stina Treumundist ja queer-feminismist. Treumundi võib pidada Eesti esimeseks queer-feministlikuks kunstnikuks, kes tegeleb järjepidevalt ja süsteemselt mitte-normatiivse seksuaalsuse uurimisega. Tema autoportreeliste fotode analüüsi kaudu jõudsin kaasaegse feministliku ja queer-teooria põhiküsimusteni, milleks on temporaalsus, kehalisus, afekt, transnatsionaalne ja geopoliitiline paigutumine (Koobak 2013). Jälgisin Treumundi tööprotsessi kolme aasta vältel (alates 2009) nn. etnograafilise hoiaku (Haraway 1997) kaudu ja minu peamiseks uurimisküsimuseks oli, kuidas tema kunsti kriitiliselt analüüsida sellisel moel, et ma ei taastoodaks lääne seksuaalse moderniseerumise progressinarratiivide kontekstis normatiivset lugu Ida-Euroopast ja idaeurooplastest kui ajas mahajäänutest. Kuna lääne feministlik teooria oli liikunud edasi 1980. aastate seksuaalpoliitikast, mis keskendus mitte-normatiivsete seksuaalidentiteetide nähtavuse ja tunnustamise otsimisele, tundus, et selles teoreetilises raamistikus pole Ida-Euroopast pärit kunstniku lesbide nähtavuse/nähtamatus probleemiga tegelevate tööde mõtestamiseks viisi, mis juba eos ei lahterdaks neid nn. hilinenud lääne koopiateks, millel pole enam soouringute kontekstis midagi „uut“ öelda. Ühesõnaga, pörkusin vastu feminismiuuringute

„väljakujutuse“ (ingl. k. *field imaginary*)² (Wiegman 2012) seinä.

See probleemistik viis mind aga laiemä küsimuseni: mida tähendab feminism praeguses Eestis ja kuidas on see välja kujunenud? Millisena näevad end Eesti feministid ise? Milliste küsimustega nad tegelevad? Kas ja kuidas nad end lääne feministidega võrdlevad? Aga postkolonialistlike feministidega? Selle teada saamiseks intervjuueerin end vähemal või rohkemal määral feministina positsioneerivaid erinevate valdkondade teadlasi, kunstnikke, kunstikriitikuid, poliitikuid ja aktiviste Eestis. Uurisin neilt, kuidas nad feminismi jõudsid ja mida see nende jaoks tänaseks tähendab. Samuti tundsin huvi, mis on alates 1990-ndatest kuni praeguseni selles osas muutunud. Kuna pean end samuti Eesti feministiks hoolimata sellest, et ma pole pikemat aega alaliselt Eestis elanud, julgen artikli pealkirjas luua ühise „meie“ platvormi „meile“, kes me end feministina identifitseerime ja kutsun seega „meid“ üles kasutama võimalust kriitiliseks eneserefleksiooniks.

Kuna Eestis pole veel süstemaatilist feminismi kujunemise lugu läbi kirjutatud, tundub mulle, et soouuringute ja feministliku liikumise arengu seisukohast on väga tähtis seda just praegu teha, et näidata feministliku mõtte järjepidevust ja juba toimunud muutusi. Viimasel ajal on feministlikud ettevõtmised ja väljajütmised Eestis üha rohkem hoogu võtnud, mistõttu on just praegu erakordne hetk väärtuslikuks päevakajaliste debattide kontekstualiseerimiseks lähiajaloolisemas plaanis. Samuti pean oluliseks senisest kriitilisemat suhestumist Eesti feminismi kujunemise loosse ja mõjuväljadesse lääne feministlikus teoorias, millega tegime algust koos Raili Marlinguga Ariadne Lõnga eelmises numbris avaldatud artiklis „Eesti akadeemiliste soouuringute lugu ajakirjas Ariadne Lõng, 2000–2013“ (Koobak, Marling 2014a). Siinkohal on minu kindel veendumus, et tuleb vältida olukorda, kus Ida-Euroopas toimuvat nähakse transnatsionaalses plaanis alati ajas

pisut mahajäänumana, ja selleks tuleb jõulise-malt näidata ja analüüsida kohalikke arenguid ilma neid lääne normatiivsesse progressinarraitiivi surumata.

Teemadering on lai, kuid praegu on minu arvates eriti oluline vaadelda Eesti feminismi ja soouurimust globaalsemas mõõtmes, natuke killustada seda monoliitset läänest pärit feministlikku lugu, mis hoolimata sellest, et lääne feminism ise on tohutult mitmetahuline, on domineerivaks saanud ja mis alati meie kogemust ei peegelda või meid otseselt ei kõneta. Seega kohaliku ja maailma mõõtme kooslus on see, mis võiks fookuses olla, ükskõik mis valdkonnas konkreetsemalt või mis teemal oma uurimust teeme, uut teadmist loome või aktivistlikke tegevusi korraldame. Kuna selle projekti käigus tehtud intervjuud pakkusid erakordselt rikkalikku materjali, mida on selgelt rohkem, kui mahub ühe akadeemilise artikli piiridesse, keskendun käesolevas artiklis intervjuueeritavate feministiks kujunemise lugudele ja toon välja eelkõige kolm põhimomenti, mis on mõjutanud feminismi kujunemist Eestis. Nendeks on üldlevinud ettekujutus „päris“ feminismist kui läänelikust massiliikumisest, pinged kohaliku konteksti ja lääne feminismi vahel ning end feministina identifitseerivate naiste isiklik elukogemuslik taust. Nende momentide üle arutades loodan osutada nii Eesti feminismi praeguste arengute positiivsetele külgedele kui ka potentsiaalsetele kitsaskohtadele, et jõuda selleni, kuidas rääkida feminismist Eestis teisiti.

Kollektiivne portree: metodoloogilised dilemmad

Tööprotsessi käigus avastan, et mul ei õnnestu põhitöö kõrvalt kõigi intervjuude transkribeerimiseks aega näpistada. Viimasel hädas pöördun õe poole, kes on nõus mõõduka tasu eest mind abistama. Kuna väga ruttu selgub, et ka tema ei leia siiski laste ja täiskohaga töö kõrvalt piisavalt aega intervjuudega tegelemiseks, kaasab

ta töösse oma meheõe ja ühe töökaaslase kesk-kooliõpilasest tütre. Nelja peale kokku jõuame tähtajaks transkribeerida 12 intervjuud 23-st. Kõik kolm tublit abilist, kes peavad end suhteliselt feminismikaugeks, kinnitavad kui ühest suust, et intervjuud avavad nende jaoks täiesti uue maailma, uue arusaama feminismist. Feministid muutuvad konkreetseteks inimesteks, kellel on ka vahel probleeme selge eneseväljendusega, kes kasutavad parasiitsõnu, kes ei lõpeta alati lauseid, kes hüppavad teemalt teemale, mõnikord otseselt küsimusele vastamata, kuid kes räägivad asjadest, mis on nii äratuntavad, millega on võimalik suhestuda. „Tahaks veel neid lugusid kuulata, nii põnev on, aga pärast tööd ikka ei jää aega,“ nendib õde. Feminismiga tegelemine, sellest mõtlemine, on miski, mis nõuab aega, mida töötaval lastega naisel võib-olla alati vabalt võtta pole. Sellises olukorras tähendab huvi tekkimine feminismi vastu kindlasti seda, et kellegi loo sees olemine, läbi kõrvaklappide selle loo kogemine ja tajumine on mõjusam, tekitab vahetumaid mõtteid ja äratundmist kui näiteks (akadeemilise) artikli lugemine, mis nõuab hoopis teistsugust sisseelamist ja pingutust.

Pean tunnistama, et minu katsel kaardistada Eesti feministide kujunemise lood on teatud koduigatsuse märk küljes ja seetõttu on kogu projekt minu jaoks äärmiselt emotsionaalselt laetud. Olles kaitsnud magistrikraadi soouuringutes Kesk-Euroopa ülikoolis ja doktorikraadi samal alal Linköpingi ülikoolis, paikneb minu praegune nn. akadeemiline feministlik kodu transnatsionaalse feminismi akadeemilistes ilmingutes mingis näiliselt ajatus aegruumis, lugematute rahvusvaheliste konverentside, töötubade, vestluste ja publikatsioonide vahelisel hoomamatul alal, kus, nagu mulle näib, on minu osaks saanud uurida ja vahendada Ida-Euroopa naiste hääli ja kogemust, ükskõik kui problemaatilisena see ka ei tundu. Olen end seal tundnud mingis mõttes juurtetuna, unistades konkreetsematest pidepunktidest, millest kinni hakata, mille

peale uut mõtlemist üles ehitada. Seda unelmat toidab soov mõista paremini kohaliku feminismi arenguid ja hetkeseisu Eestis. Kuhu paigutume täna globaalse feminismi suhtes? Kuidas oleme siia jõudnud?

Mulle näib, et suulise pärimuse ülestähendamisel on olulisimaks aspektiks hoolikalt tehtud otsused iga narratiivide kaardistamise aspekti kohta. Eesti feministide suuliste lugude kogumisel ja feminismi kaardistamisel on seega tähtsaimaks momendiks minu jaoks olnud valikute tegemine, seda nii teemade ringi kui ka eetiliste ja metodoloogiliste küsimuste vahel, aga vähemtähtsam pole ka olnud küsimus, keda intervjueerida, et tekiks kollektiivne portree, millest oleks kasu Eesti feminismi edasises kujunemises ja arengus. Kuna pean seda projekti pikemaajaliseks protsessiks, siis siiani tehtud 23 avatud küsimustega intervjuud 24 end feministina defineeriva naisega pole ilmselt lõplik hulk materjali, mis mulle huvi pakub. Käesolevas artiklis keskendun neist kitsamalt 12 loole. Nende naiste tegevused moodustavad Eesti feminismi mitmekülgse spektrumi läbi mitme generatsiooni ning erinevate kogemuste ja suhtumiste aktivismi, riiklikku soolise võrdõiguslikkuse poliitikasse ja akadeemilisse töösse. Kõik intervjueeritavad avavad praegusaegse postsotsialistliku atmosfääri erinevaid tahke ja kirjeldavad oma kogemust ühiskonna ja poliitika suhestumisel.

Kuna enese positsioneerimisest alustamisest ja „kohapoliitikast“ on saanud üks feministliku epistemoloogia alustalasid (Rich 1986; Kaplan 1994; Braidotti 1994; Braidotti 2011), on eneserefleksioon minu jaoks metodoloogiliselt oluline ja see peaks olema võimalikult läbipaistev. Kohapoliitika tähendab siinkohal võimuhete kaardistamist enesekriitika kaudu – see on interaktiivne protsess, mis toob esile meie olemuse aspektid, millele me pole varem osanud tähelepanu pöörata, eriti meie endi seotusele võimuga. Minu valikud, keda intervjueerida, peegeldavad kahtlemata mu enda feministiks

kujunemise lugu. Olen enamikuga intervjueeritavatest mingil ajal erinevates kontekstides koos töötanud, paljud neist on minu mõttekaaslased ja sõbrad või pean neid puhtalt subjektiivselt vaatenurgast Eesti feminismi põhitagijateks, sealhulgas viimasel ajal väga energiliselt pildile tulnud noorema põlvkonna feministe. Püüdsin leida võimalikult mitmekülgselt seisukohtade esindajaid ja anda feministiks kujunemise lugudele ka ajaline mõõde, et vaatluse all oleksid nii need, kes n.-ö. aktiveeruvad üheksakümnendate alguses, kui ka need, kes jõudsid feminismini nullindate keskel. Intervjueeritavad on vanuses 25–58 aastat ja esindavad erineval moel ühtlasi nii feminismi aktivistlikku kui ka akadeemilist poolt, riiklikul tasandil sooküsimustega tegelevad feministe ja kunstivaldkonnas tegutsevaid feministe. Varieeruvust esineb ka intervjueeritavate aktiivsuses: mõned neist on olnud varem aktiivsemad kui praegu, teised on aga alles hiljaaegu jõulisemalt esile kerkinud, mõnede jaoks on feminism põhitegevus, teiste jaoks hoiak või positsioon, mis toetab ja informeerib nende muud põhitegevust ja igapäevaelu.

Intervjueeritavate hulgas on küll näiteks üks eesti-armeenia päritolu naine, üks väliseesti juurtega naine ja mitu praegu alaliselt Eestis mitte resideeruvat naist, kuid fakt, et nad on suures enamikus eesti keelt emakeelena rääkivad kõrgharitud sotsiaalselt pigem keskklassi kuuluvad naised, ei ole juhuslik. Minu intervjueeritavad on grupp naisi, kelle hulka ma teatud hariduslike ja elukogemuslike sarnasuste mõttes paigutan, ja ehkki mul pole kavatsustki tekitada essentsialistlikku „Eesti feministi“ kategooriat, näitab intervjueeritavate valim väga selgelt ära, et Eestis on mõned grupid vastuvõtlikumad feministlikele ideedele kui teised. Samuti peegeldavad lood, millele keskendun käesolevas artiklis, kitsalt vaid nende feministide kogemust, kellega ma ise peamiselt lävin või kes on minu enda feministiks kujunemise genealoogias olulist rolli mänginud. See on kindlasti minu valimi üheks puuduseks, aga teisalt ka tugevuseks, sest

tänu sellele isiklikule mõõtmele on mul õnnestunud kuulda väga isiklike lugusid. Huvitav oleks rääkida näiteks feministiks kujunemisest ka nende naistega, kelle emakeel ei ole eesti keel, ning meestega, kes end (pro)feministina identifitseerivad.

Selle projekti üks suuremaid väljakutseid on olnud intervjueeritavate representeerimise küsimus. Eesti väiksuse tõttu ei ole mõeldav, et intervjueeritavaid saaks probleemideta täielikult anonümiseerida. Seetõttu püüan mulle usaldatud lugusid analüüsides respektseid intervjueeritavate anonüümsuse soove ulatuses, mis on võimalik. Siinkohal on oluline märkida, et mind huvitab pigem kollektiivse portree väljajoonistamine kui individuaalsete lugude jagamine. Ehkki päris mitmed olid nõus oma nime all esinema, otsustasin siiski kõik tsitaadid anonümiseerida. Teisisõnu ei viita ma intervjuudest pärit tsitaatidele pärisnimedega, et vaadata, kas tekib mingi üldisem pilt erinevatest hoiakutest. Eesmärk on püüda analüüsida feminismi kui nähtust, mitte konkreetseid indiviide.

Ehkki kõik intervjueeritavad ei ole tegevusala järgi kergesti kategoriseeritavad, võib laias laastus öelda, et minu intervjueeritavate hulgas on 8 peamiselt akadeemilise teadustööga tegelevat naist, 5 peamiselt kunstivaldkonnas tegutsevat naist (loen siia alla nii kunstnikud kui ka kunstikriitikud ja -ajaloolased), 2 peamiselt soolise võrdõiguslikkuse teemaga tegelevat naist ja 9 end peamiselt aktivistina identifitseerivat naist. Need kategooriad on äärmiselt tinglikud, kuid võimaldavad teatavat üldistusastet. Muidugi võib mitmeid naisi lugeda samaaegselt kahte või isegi kolme kategooriasse kuuluvaks. Näiteks aktivistidest kaks naist on tihedalt seotud kunstivaldkonnaga, üks praegu peamiselt end aktivistina identifitseeriv naine on varasemalt väga pikalt tegelev soolise võrdõiguslikkuse teemaga riigi tasandil ja üks naistest, kelle paigutasin tegevuse põhjal peamiselt akadeemilise feminismini alla, tegeleb soolise võrdõiguslikkuse teemaga ühiskondlikul tasandil. Ja kahtlemata

on ka kunstivaldkonnas tegutsevad naised enamasti seotud akadeemiaga. Samuti on mitmete naiste tegevus ajas muutunud: osa alustas feminismi küsimusega peamiselt akadeemilises kontekstis või kunstivaldkonnas, kuid jõudis sealt aktivismini või näiteks on üks intervjuueeritavatest olnud aastaid tegev ajakirjanikuna, kuid tegutseb ka akadeemilises kontekstis ja hiljem ka poliitikas. Erinevad rollid on omavahel segunenud ning samuti võib akadeemilist feminismi Eesti kontekstis lugeda teatud mõttes aktivismiks. Käesoleva artikli valimis on peamiselt 1990-ndatel aktiveerunud akadeemilised ja/või soolise võrdõiguslikkusega tegelevad feministid ning 2000-ndate keskel feminismi jõudnud aktivistid, vähemal määral kunstivaldkonnas tegevad feministid. Seosed akadeemilise feminismi, soolise võrdõiguslikkuse ja feminismi ilmingute vahel kunstis, kus toimusid vähemalt 1990-ndate keskel väga intensiivsed debatil ja mis on kahtlemata Eesti feminismi kujunemisel väga olulist rolli mänginud, jäävad hetkel ruumiirangute tõttu fookusest välja.

Minu intervjuusid ei saa kindlasti pidada intiimseteks portreedeks naistest, kes identifitseerivad end feministidena, vaid pigem on need intervjuud olnud dialoogid, mitte monoloogid. Need on olnud vestlused kahe feministi vahel. Valisin avatud intervjuueerimise vormi, kuna soovisin anda intervjuueeritavatele võimaluse endast vabalt rääkida ja avada neis vestlustes isiklikku mõõdet, mistõttu osutus intervjuueerimise protsess tihtipeale väga emotsionaalseks nii interjueeritavate kui ka mu enda jaoks. Ehkki osa intervjuudest kujunes isiklikumaks kui teised, esitasid eranditult kõik naised kompleksseid seoseid oma isikliku elu ja ühiskondliku elu vahel. See artikkel ei pretendeeri seega representatiivsele ülevaatele Eesti feministlike aktivistide ja akadeemiliste feministide lugudest, vaid püüab valikulise sissevaate kaudu mõnede Eesti feministide isiklikesse lugudesse avada momente Eesti feminismi kujunemise loos, mis on mulle isiklikult olulised olnud. Selline

läbipaistvus ja püüd mitte luua representatiivset essentsialiseerivat narratiivi kõikehõlmavast kohalikust feminismist aitab paremini mõista ka globaalse feminismi kompleksust.

Kuna intervjuud on läbi viidud erinevates kohtades (Tallinna või Tartu kohvikutes, intervjuueeritavate töökohas või kodus ja kaks intervjuud on tehtud ka Skype'i vahendusel) ajavahemikus september 2014 kuni juuli 2015, on neil kõigil žanri mõttes pisut erinev nägu, tulenevalt sellest, kui hästi ma intervjuueeritavat tunnen, seega on neid keeruline üldistatavalt kirjeldada. On väga tugeva eluloolise fookusega intervjuusid, mõned lood on pihtimuslikud, osas on lustakaid elemente, teistes emotsionaalselt raskeid momente, osa intervjuueeritavaid võtsid mõnes mõttes õpetaja rolli ja pikkisid jutu sisse killukesi nii Eesti ajaloost kui ka Eesti feministliku mõtte loost. Seega on need lood segu eluloolistest, pihtimuslikest ja didaktilistest narratiividest.

Igikestev „päris“ feminismi sünnitamine

„Minu loogika on, et kui sa oled haritud ja intelligentne ja saad teooriast aru ja sa oled naine, siis sa oled igal juhul feminist. Aga see ei ole nii. Aga miks ta ei ole?“ (1)

Nagu see tsitaat ühest intervjuust osutab, pole Eestis siiani väga levinud enda avalikult feministina positsioneerimine. Kardetakse valestimõistmist, stereotüüpe feministidest, vihaste netikommentaare tulva. Ja kui end selgelt feministina positsioneeritakse, siis pole üldse harvad korrad, kui kuulen siiski ohkumist, et Eestis ju pole „päris“ feministlikku liikumist ja et peaksime alustama siis ühest või teisest küsimusest, mis kõnelejale parasjagu oluline tundub. See tundmus kumas läbi ka paljudest intervjuudest. Arvestades, et jõudsin ise feministlike küsimusteni Eestis aastal 1998, mil oli juba eeskujuks mitmeid end feministina defineerivaid õppejõude, kunstnikke ja mõtle-

jaid, näib see jutt alustamisest viitavat millelegi muule kui sellele, et Eestis feminismi tegelikult pole. Algas on ammu tehtud, kuid jutud alustamisest on kestnud vähemalt nii kaua, kui Eesti vabariik on olnud iseseisev, ja selline retoorika on tajutat ka paljudes tänastes vestlustes Eesti feministidega. Mitu korda tunneme vajadust ikka ja jälle rääkida alustamisest ja miks meid vaevab tunne, et kuhugi pole jõutud? Kas Eesti feminism jääbki igavesti nn. sündimise staadiumisse?

Mulle näib, et ettekujutus sellest, milline on „päris“ feministlik liikumine ja miks Eestis seda justkui pole tekkinud, on osaliselt seotud kujutelmaga, et feministiks olemine tähendab ilmtingimata barrikaadidele asumist, vihasele tänavale protesteerima minekut, laiahaardelist sotsiaalset liikumist, mis mobiliseerib ja koon-dab naised mingi ühtselt arusaadava küsimuse ja ühtselt mõistetavate muutuste eest võitlemise ümber. Üks intervjuueeritavatest mõtiskleb:

Sellised hulle, kes rinnahoidjaid põletak-sid, ei ole. Need on ikka väga suure rahvus-kultuuri raames. Kriitilist massi ilmselt ei ole. Kui võtad mingite muude kriteeriumite järgi, et Eesti on väga innovaatiline maa, selle taustal võiks küsida, et miks seda siis ei või [*feminismi arengut soosida*]? (1)

Ühesõnaga, feministlikku liikumist kui sellist seostatakse nii laiemalt kui feministide endi hulgas kriitilise massiga ja tihti ka USA nn. teise laine feministide kurikuulsa „rinna-hoidjate põletamise“ sarnaste aktsioonidega, mille näol on isenesest tegu meedia loodud müüdiga Ameerika Ühendriikides 1968. aastal toimunud missivõistlusel korraldatud protesti ümber.³ Ehkki ollakse teadlikud feminismi erinevatest vormidest ja feministlike positsioonide varieeruvusest Lääne kontekstis, on feministide kui „hullude rinnahoidjapõletajate“ imidž ja „päris“ feminismi assotsiatseerimine vaid lääne-liku massilise protestiliikumisega visa kaduma. Kehtivad mõttemallid feminismi kohta pör-

kuvad seega meie postsotsialistliku ühiskonna reaalsusega, sest kui me mõtleme feminismist, mõtleme sageli teatud tüüpi feministlikust akti-vismist, mis seostub peamiselt tänavatel protes-timisega või esindab vaid kitsalt Angloameerika peamiselt valgete haritud keskklassi naiste huve. See on feminismi hegemooniline kuvand ja see on selgelt erinev meie kohalikus kontekstis tekkinud feminismist nii tõstatatud küsimuste ja probleemide kui ka kultuuriliste, akadeemi-liste ja poliitiliste praktikate poolest. Nagu üks intervjuueeritav kirjeldas:

Me kujutame ette, et peab olema min-gisugune suur partei või liikumine. Eestis lihtsalt ei toimigi niimoodi, on väga üksikud ajaloolised momendid, kui mobiliseeru-takse. (2)

Teine intervjuueeritav jätkab:

Minu teooria on, et see tuleneb mitte just Priit Pulleritsult, aga just sellelt foonilt, et kogu aeg see [*võrdlusmoment*] feminis-mile on see 1970. aastate aktivism. See rinna-hoidjate põletamine, mida tegelikult ei toimunud. Sellest räägitakse siiani – et femi-nistid on koledad, ei aja endal karvu maha ja mida iganes. Kellest te räägite? Üldse ei saa aru, ma ei ole ühtegi sellist asja näinud, ühtegi .. Keegi midagi ei põleta mingitel protestimarssidel, aga see on see stamm-stereotüüp, mis on juurdunud ka meie endi peadesse, sest me oleme seda niivõrd palju kuulnud. Ma selles suhtes ei olegi kindel, et mis see aktivism siis tänases päevas olema peaks. (3)

Probleemiks on ka nn. feminismi lainete kujund. Ühes hiljutises Raadio 2 saates uuris saatejuht veebiväljaande Feministeeriumi toi-metajate Nele Laose ja Aet Kuusiku käest, kas Eesti on juba jõudnud neljanda laine feminis-mini.⁴ Lainete metafoor on üks laialt levinud viise, kuidas kirjeldada Ameerika Ühendriiki-des tekkinud feministliku liikumise erinevaid

etappe, kuid see võetakse tihti peale feminismi arengu mõõdupuuks ka riikides, kus feministlik mõte ja liikumine on veidi teistmoodi alguse saanud, hargnenud ja hoogu võtnud (nt. Ida-Euroopa, aga ka näiteks Aafrika, Lõuna-Ameerika ja Aasia riikides). Kui võtame arvesse argumenti, et laine metafoor soodustab teatud tüüpi feministide kõrvalejätmist või muudab teatud feminismi vormid feminismi alla vähem kvalifitseeruvaks neid lainete hulka mitte arvates (Tuin 2009, 10–11, 21), siis tuleks küsida, mida tooks endaga kaasa teistsuguste trajektooridega feminismide lugude rääkimine? Kuidas see komplitseeriks feminismide kartograafiat, muraks laine-narratiivi hegemooniat?

Lisaks postkolonialistlikule feministlikule kriitikale, mis on selle temaatikaga lähedalt tegelema (Mohanty 1988; Spivak 1988), on mitmed uuringud Ida-Euroopa feministlike liikumiste arengute kohta toonud välja probleemi, et väga sageli kuulutatakse feministlik liikumine Ida-Euroopas⁵ läbikukkunuks, kuna seal ei ole tekkinud suuremat massimobilisatsiooni mingi konkreetsema soolist ebavõrdsust puudutava teemaderingi ümber. Nagu näiteks Regulska ja Grabowska (2013), kes on uurinud feminismi arenguid Ida-Euroopas, on veenvalt näidanud, toimib sooline ebavõrdsus postsotsialistlikes riikides erinevates valdkondades väga erinevatel tasanditel ja seetõttu on ka vastupanu olnud äärmiselt pluralistlik ja detsentraliseeritud. Paljud teadlased on seisukohal, et enamik inimesi postsotsialistlikes ühiskondades reageeris pealesurutud kollektiivsele aksioonile kommunismi ajal pöördumisega individualismi poole pärast selle langemist (vt. nt. Szelenyi, Wilk 2013). Seetõttu pole harvad ka juhud, kui naiste aktivismi fragmenteeritust tõlgendatakse lihtsalt mobilisatsiooni puudumisena. See näitab taaskord lääne mõttemallide hegemooniat ja nõuab, et sotsiaalse liikumise paradigma kui selline tuleks ümber mõtestada, et teha nähtavamaks ka need naiste aktiveerumise vormid, mis ei sobitu lääne naisliikumiste liberaalse aru-

saamaga soolisest võrdõiguslikkusest. Lääne hegemoonia murdmisega kaasneb vajadus artikuleerida analüütilisi mõtteraamistikke, mis võtaksid arvesse ka neid arvukaid enam või vähem nähtavaid, enam või vähem efektiivseid kohalikke poliitilisi väljaastumisi ja mobiliseerumisi seksistlike, rassistlike ja homfoobsete praktikate vastu (Lovin 2013, 192). Teisisõnu on meil vaja välja öelda ja omaks võtta feministlik mõte ja praktika just sellisena, nagu need on välja kujunenud postsotsialistlikes kontekstides, sealhulgas Eestis.

Nagu paljud feministlikud teadlased on osutanud, on feministlik aktivism postsotsialistlikes riikides komplekssem, kui seda on võimalik liberaalse emantsipatsiooniprojekti raames selgitada (Funk 2004). Regulska ja Grabowska (2013) väidavad, et feministliku liikumise hegemooniline definitsioon massimobilisatsiooni ja spetsiifilise arusaama kaudu soolisest võrdõiguslikkusest muudab naiste enesemobilisatsiooni Ida-Euroopas nähtamatuks. Seetõttu oleks ääretult vajalik veidi laiendada meie arusaama naiste mobilisatsioonist kui vaid massiprotestist. Transnatsionaalsele feminismile on olnud omane jätta tähelepanuta perspektiivid nn. endisest Teisest Maailmast, sest põhifookus on olnud nn. Esimese ja Kolmanda Maailma vahelistel pingetel (Tlostanova 2010; Suchland 2011; Koobak, Marling 2014b). Postsotsialistlik ruum jääb siinkohal tihti tähelepanuta, sest eeldus on, et üleminekuaja demokratiseerimisprotsessis on postsotsialistlikud riigid kriitikata nn. Esimese Maailma positsiooni omaks võtnud (Suchland 2011, 839). Siinkohal on oluline näidata, et Euroopa Liidu väga tugeva mõju all Ida-Euroopas domineerivaks saanud soolise võrdõiguslikkuse paradigma on vaid üks viis, kuidas naised postsotsialistlikes riikides on sotsiaalse õigluse teemaga tegelema. Teoreetiliselt näen suurt potentsiaali nende erinevate feministlike positsioonide mõtestamisel postsotsialistlike ja postkolonialistlike diskursuste puutepunktide lähema uurimise kaudu, millele

transnatsionaalse feminismi kontekstis on viimasel ajal veidi enam tähelepanu pöörama hakatud (Tlostanova 2012; Tlostanova jt. ilmu-mas).

Kuna endiselt kehtivad hegemoonilised arusaamad sotsiaalsest liikumisest, mis ei vasta kohalikule olukorrale, on püütud tänapäeva naiste mobiliseerumist, mis ka lääne kontekstis ei vasta enam ammu hegemoonilisele arusaamale massiliikumisest, kirjeldada hoopis fragmentatsiooni, mitmekesisuse ja hübriidsuse kaudu (Sandoval 2000; Desai 2005; Regulska, Grabowska 2013; Lovin 2013). See tähendab, et näiteks postsotsialistlikus kontekstis tuleks selle asemel, et alati toetuda üldlevinud lääne narratiivile hegemoonilisest feminismist, rohkem rõhuda Ida-Euroopale omaste naiste rõhumise viisidele, võttes arvesse nõukogude aja paran-dist mõjutatud naiste sotsiaalset ja majanduslikku staatust ning sellest tulenevaid mitmekesi-seid feministliku mõtte ja aktivismi vorme.

Carol Mueller (1995) on välja pakkunud raamistiku, mis aitab mõista tänapäeva naisliikumiste mitmekülgust. Analüüsidest naiste gruppide suhtumist välistesse konfliktidesse (nt. vastuoluliste teemade puhul avalikes debattides) ja feminismisestesse konfliktidesse (erinevused feministlike gruppide vahel), eristab ta kolme aktivismi vormi: sotsiaalse liikumise organisatsioonid (suured grupid), väikesed (radikaalsed) grupid ja teenuseid pakkuvad organisatsioonid (nt. naistevastase vägivallega tegelevad organisatsioonid). Ehkki tema analüüs põhineb erinevate feministliku aktivismi vormidel Ameerika Ühendriikides, on see kasulik, uurimaks, kuidas erinevad hegemoonilised ja nn. vastu-hegemoonilised arusaamad ja praktikad ristuvad naiste arvukate eesmärkidega. Võttes aluseks Muelleri klassifikatsiooni, eristavad Regulska ja Grabowska postsotsialistlikus regioonis nelja tüüpi naiste mobiliseerumist: nn. professionaalne mobiliseerumine võrdseteks võimalusteks, mida esindavad valitsusvälised organisatsioonid ja poliitilised parteid; tee-

nuseid pakkuvad organisatsioonid, mis luuakse konkreetsete naiste diskrimineerimisega seotud teemadega tegelemiseks (vägivald, inimkaubandus, reproduktiivõiguste rikkumine); mitteformaalsed naiste ja feministlikud grupid ehk nn. tänavateooria; ja transnatsionaalsed võrgustikud ja koalitsioonid, mis ühendavad erinevaid regioone ja riike (2013, 146). Siinkohal võib paralleele tuua ka postkolonialistlike kontekstidega, kus sarnaselt postsotsialistlikule regiooniga on sotsiaalset mobiliseerumist mõjutanud regiooni ebaühtlane demokratiseerumine, globaalsed surved, võimalused ja rahvusvahelised institutsioonid.

Ka Eestis on kõik need naiste mobiliseerumise elemendid täiesti olemas, ehkki konkreet-selt feminismi terminiga suhestuv grupp akadeemilisi feministe, kunstnikke ja aktiviste, keda olen intervjuueerinud, paigutub selle kirjelduse järgi pigem mitteformaalse feministliku grupi alla, esindades sealjuures erinevaid orgaaniliselt tekkinud feministlikke rakukesi – seltskondi, kes omavahel lävivad – ja „tänavateooria“ pole kindlasti termin, millega nad otseselt suhestuksid. Tihtipeale ei ole need erinevad kildkon-nad üksteise tegevustest väga teadlikudki, sest puudub foorum, kus nad kokku puutuksid. Ka on Eesti kontekstile omane see, et selline koos tegutsemine on pigem afektiivne kui poliitiline projekt.

Võrreldes akadeemilise kontekstiga, on Eestis kunsti valdkonnas alati olnud kriitilisi hääli, mis on ehk leidnud laiemat ühiskondlikku kõlapinda kui kriitilised hääled teoreetilistes publikatsioonides. Nii ka feminismi puhul. Kõnekaimaks varaseimaks näiteks selles osas on Mare Tralla video „Nii me sünnitasime eesti feminismi“, üks tähtteostest 1995. aasta näitusel „Est.Fem“, mis pani aluse Eesti feministlikule kunstile. See video, mis miksub kokku kunstniku lapsepõlvest pärit naisekuvandid (ta ise pionee-rina, töötavad nõukogude naised, meespoliitiku-d) ja läänest pärit pornograafilised videokli-pid, mõjub eneseirooniliselt, viidates ühteageu

feminismi nn. imporditud päritolule Eesti kontekstis kui ka aspektidele, mis mõjutasid feminismi kujunemist tollel ajahetkel just sellisena, nagu ta välja kujunes. Sealt leiab elemente nii nõukogude võrdõiguslikkuspropagandast kui ka kriitikat koos kapitalismiga saabunud naise objektistamise suhtes massimeedias, mis 1990-ndatel oli eriti silmatorkav. Nagu Mare Tralla teos kinnitab, on Eesti feminism juba sündinud – me oleme ta sünnitanud. Järgmine samm selle aktsepteerimisest edasi on kriitiline eneserefleksioon: millist feminismi me esindame ja miks? Mis on meie positsioonide tugevused, mis on probleemid ja pimekohad?

Püüd sünkroniseeruda Läänega

Ajavahemikus 18.–22. august aastal 1991 toimub esimene Euroopa feministide teaduskonverents Taanis Aalborgi linnas. Teiste hulgas on kohale kutsutud üle 90 naise Ida-Euroopast, sealhulgas ka mitmed naised Eestist, kellest osa jaoks on see esimene välisreis ja ühtlasi ka esimene kogemus näha rahvusvahelist akadeemiliste feministide kirjut seltskonda ning kogeda feministlike uuringute ääretult mitmekülgset teemaderingi, mis on ida poolt tulnutele suure osas uudiseks. Ei olda muu hulgas akadeemilisel tasandil kokku puutunud näiteks ei prostitutsiooni, ei lesbide või laiemalt seksuaalsuse temaga üldse. Imestust pakuvad aktiivsed diskussioonid ja kirglikud vaidlused teemadel, millele Idas pole veel mõeldud. Lõhe Lääne ja Ida naiste kogemuste vahel näib üüratuna, asi läheb isegi nii kaugele, et mõningad töötoad saavad järsu lõpu mõlemapoolse teineteise mittemõistmise tõttu. Ja kõigele lisaks leiab 19. augustil konverentsipaika tulnu eest nutvad Ida-Euroopa naised. Tekib üleüldine segadus ja paanika. CNN-ist näidatakse vaid Moskvat ja valitseb teadmatus selle kohta, mis toimub kodus Eestis. Lääne feministid püüavad olla kaastundlikud ja abivalmid. Telefoniühendus tol hetkel veel viimast päeva Nõukogude

Eestiga toimib vaid öösiti ja mure koduste pärast viib mõtted konverentsi teemadelt mujale. Kontrast on kirjeldamatu: päeval istuda koos sadade Euroopa feministidega ja kuulata ammulisui, missugused teemad neile korda lähevad, ning öösel istuda telefoni ääres ja püüda meeleheitlikult kodustega ühendust saada. Korraldajad pakuvad küll kohe ekstsilivõimalust, kuid see pole mõeldavgi. Tagasisõiduplaanid tehakse ümber, sest Riiga pole võimalik enam lennukiga jõuda. Juhtumisi on selle konverentsi üheks peakorraldajaks Nina Lykke, kellest saab aastaid hiljem minu doktoritöö juhendaja Rootsis Linköpingi ülikoolis.

Eesti feminismi alguse lugu 1990-ndatest alates on selgelt läbi põimunud Eesti taasisesivumise narratiividega. See lugu oli minu intervjuude hulgas üks emotsionaalsemaid ja tõi väga selgelt esile arusaama, et ajaloolise konteksti mõistmiseks ei piisa vaid teoreetilistest analüüsidesid ja ülevaadetest. Suuliselt edasi antud lugu kannab endas seda afektiivset mälu, mis on midagi enam kui kirja pandud tekst ja toob eriti teravalt esile viisi, kuidas kirjalik tekst alati kogemust kuidagi üldistab, sellele liiga teeb, kuidas me ei saa suulist pärimust tundmata päriselt mõista, miks ühed või teised arengud toimusid täpselt nii, nagu nad toimusid. See puudutab ka lugusid feminismist. Sellised lood tuleb talletada, ehkki teksti kujul jääb neist alati midagi puudu, kuid isikliku kogemuse sisse toomine lisab olulise afektiivse mõõtme.

Nagu eelnevalt näitasin, on feminismile Eestis iseloomulikud üsna teistsugused arengujooned kui näiteks mitmetes lääneriikides, aga erinevusi esineb ka teiste Ida-Euroopa riikidega võrreldes. Selles projektis kogutud feministide lugudest kõige selgemalt välja joonistuv erinevus on tõdemus, et Eestis tekkis feminism 1990-ndatel eelkõige teoreetilise huvi ning erinevate kultuuri- ja kunstipraktikate kombinatsioon, millele hiljem lisandus soolise võrdõiguslikkuse temaatika, millega hakati tegelema riigi tasandil ja mida võib vaid osaliselt

feministlikuks lugeda. Selline intellektuaalne-kultuuriline feministlik praktika, mis esmalt tekkis, sai alguse eelkõige läänest pärit teooriate mõjul, mida püüti kohapeal kohandada ja selle pinnalt on viimase viie aasta jooksul tekkinud uue põlvkonna näol uued julgemad aktivismivormid.

Mitmed intervjueeritavad, kes positsioneerivad end feministina 1990-ndate keskpaigast peale, mainisid ka, et üheks põhjuseks, miks Eestis on feminism siiani pigem akadeemiline ja kultuuriline projekti olnud, on see, et meil ei ole olnud selliseid teravaid poliitilisi küsimusi, nagu näiteks Poolas on olnud abordiküsimus. See tähendab: „Meil ei ole olnud ühtegi niivõrd räiget asja, kus tunned, et naiste õigustest käiakse traktoriga üle.“ (3) Või nagu tõi välja üks kunstivaldkonnaga seotud feminist:

Selleks peab olema midagi väga radikaalset. Mina siiski ausalt öeldes usun ja arvan, et kui Eestis midagi .. kui näiteks tahetaks aborti keelustada, siis millegipärast ma arvan, et neid inimesi, kes läheks tänavale, neid leiduks. Ma loodan vähemalt. Kuigi jumal seda teab. Võib-olla see on liiga ohtlik teema ja sellega ei julgeta suhestuda. Ma ei kujuta ette, aga midagi, mis riivab otseselt indiviidi põhiõigusi. See peab olema midagi sellist. (2)

Seega eestlaste puhul ei usuta spontaanset tänavale minekut – peab olema mingi väga suur asi, mis ärritab, ja ka siis on vaja organiseerijad, kes kogukondi ühendaksid, et need koonduksid ja niimoodi toimima hakkaksid, et sellega kaasneks ka tänavale protestima minek. Ka noorema põlvkonna feministid nõustusid, et peaks midagi väga hullu juhtuma, et Eesti naised tänavale läheksid, näiteks kui „tekib avalikku ruumi mingi suur abordikeelustamine“ (4). Kuna erinevalt näiteks toodud Poolast pole Eestis väga radikaalseid naiste põhiõiguste rikkumisi olnud, on feminism kui massiliikumine siin olnud vähemnähtavamal kohal kui teistes Ida-

Euroopa kontekstides. See teatavasti ei tähenda, et Eestis pole probleeme, millega feminism tegelema peaks ja mille jaoks oleks kindlasti vaja artikuleerida veelgi tugevamat feministlikku positsiooni. Näiteks viimasel ajal on veebiväljanne Feministeerium väga aktiivselt ja jõuliselt demonstreerinud sotsiaalset ebavõrdsust puudutavate teemade süstemaatilist analüüsi erinevatelt feministlikelt positsioonidelt.

Rääkides feminismi tekkimisest Eestis 1990-ndate alguses, märkis üks intervjueeritavatest: „Feminism tuli arenenud Lääne ühiskonnast, meie ei olnud arenenud. Me olime täiesti agrarühiskond, Nõukogude Liit ei olnud tegelikult modernne ühiskond.“ (5) See tähendab, et puudujäägid tolelaegses majanduslikus arengus mõjutasid vägagi naiste elu Nõukogude Liidus, kes naturaalmajanduslikus kontekstis pidid väga palju asju ise ära tegema, kuna teatud teenuseid ja kaupu polnud saada. Ilma riigi majandusliku arenguta on feminismil aga keeruline tekkida, sest naiste vaba aeg kulub suures osas eluspüsimiseks vajalikuga tegelemisele.

Teisisõnu on arusaamad feminismi tulekust Eestisse tihedalt seotud ka üldise progressi ja modernsuse narratiiviga, millesse vähemalt 1990-ndate alguse järskude muutuste tuhinas kriitiliselt ei suhtunud. Suund oli selgelt selle tajutava nn. mahajäämuse korrigeerimisel ja tekkis vajadus ka feminismi pakendada kui olulist impordiartiklit, mida meil on vaja, et lääne progressiga ühtida. Mitmed 1990-ndate keskel Eestis akadeemilise feminismi juurde jõudnud naised osutavad seega lääne feminismile kui Eesti feminismi tekkimise olulisele tõukejõule:

Ma leian, et Eestis lihtsalt ilma lääne feminismita ei oleks feminismi. Punkt. [---] Kui see ei oleks Läänes *mainstream* olnud, siis ei oleks mitte mingit lootust seda arendada olnud. Sellepärast, et sellist isetekkinud kirge on Eestis ikka väga vähe. (3)

Läänele järelejõudmine, mille hulka kuulus mingis mõttes ka feminism (ehkki Eestis seda

laiemal tasandil tollal oluliseks ei peetud), on tähendanud, et ülimalt peetakse majandusliku arengu prioritseerimist ja (lääne)euroopalike väärtuste ja liberaalse kapitalismi ümber keerleva sotsiopolitiilise korra saavutamist. Seda on võetud iseenesestmõistetavana nii riigi tasandil kui ka ilmselt mitte nii üllatuslikult nende feministide seas, kes feminismi 1990-ndate alguses jõudsid: „Kui sa tahad areneda, siis võtad suuna ikka endast arenenumate poole.“ (5) Selline hoiak on mõjutatud üleüldisest tolle aja atmosfäärist ja Eesti püüdest Läänega taas võimalikult kiiresti sünkroniseeruda. Ehkki olen nõus, et majanduslik areng oli 1990-ndate üleminekuaja kontekstis ääretult oluline, ei saa ometigi luua mustvalget pilti maailmast, kus aktsepteerime kriitikata lääneliku teleoloogilise progressinarratiivi. Kapitalismi kriitika ei tähenda kogu kapitalistliku ideoloogia kõrvaleheitmist, mis tänases kontekstis oleks ka mõeldamatu. See kriitika on aga oluline selleks, et osutada kapitalismi probleemkohtadele ja ambivalentsustele. Nagu paljud postkolonialistlikud kriitikud on osutanud, seisneb progressinarratiivi taastootmise oht selles, et see toetab koloniaalset narratiivi primitiivsusest, ehk teisisõnu tähistab see lääne ajaloolist tendentsi konstrueerida „teisi“ primitiivsemana, mahajäänumana, mitte samas ajahetkes eksisteerivana (vt. nt. Fabian 2002). Progressinarratiivi retoorika isoleerib erinevad kultuurid ja riigid üksteisest ning asetab nad arenguredeli erinevatele astmetele, paigutades kõige kõrgemale lääneriigid, mis koloniaalajastust tänapäevani toimivad tsivilisatsiooni, progressi ja arengu võrdkujuna, samal ajal kui lääneriikide „teisi“ rõhuvad tegevused ja neoimperialistlikud projektid vaikitakse maha. Progress ja majanduslik areng võib selles mõttes viia küll vajaliku ja ihaldatava arenguni, kuid tuleb märgata ka sellise retoorika tumedamaid külgi, kus teatud hoiakute taastootmine tähendab osalemist lääne neokolonialistlikus projektis.

Intervjuudest tõstatub üldine tendents joonduda pigem lääne mõttemallide järgi, kui luua

ja toetada solidaarsust teiste postsotsialistlike riikidega, kellesse suhtutakse mõnikord üleolevalt. Nagu märgib üks intervjuueeritav: „Hoiak on selline, et Läti on postsovetlik, sealt niikuinii midagi ei tule.“ Ja lisab veel: „Ma ei tea, kuidas neil [Lätis] feminismiga on, nad on selgelt nõrgemad .. et meil ei olegi liiga palju häbeneneda.“ (1) Eesti feminismi algusaeg langes kokku Eesti taasiseseisvumisajaga, mil tegeleti aktiivselt Eesti koha (taas)kinnistamisega Läänes ja seetõttu võeti ka feminismis mudeliks teatud tüüpi lääne feminism – liberaalne, pigem mitte klassivõitlusele keskenduv nn. keskklassi feminism. Selles suhtes oli oma mõju kahtlemata ajaloolisel mälul, mille totalitaarne nõukogude ühiskond kustutas, sealhulgas enne sõda olemas olnud info naisliikumisest ja feminismist. Sellel taustal on loomulik, et 1990-ndate algul püüti uuesti läänega suhestuda, kaasa arvatud feminismi üle võtta, sest muud infot ei olnud. Eesti varasemast feminismist ei teatud väga palju, kuna info oli suletud arhiivide ja raamatukogude erifondidesse. Selle n.-ö. mäluaugu taustal oli läänest laenamine üsna loomulik strateegia. Sealjuures on Eesti naisliikumise ja feminismi lugu enne 1990. aastaid siiani korralikult läbi kirjutamata.

Nagu üks intervjuueeritav selgelt osutas, oli välistatud, et Eestis oleks feminism 1990-ndatel ise tekkinud, „et keegi luges Lilli Suburgit ja hakkas feministiks“ (3). Ta lisas, et see, et feminism jõudis meieni läänest, oli paratamatu ning et isetekkelisust ja alternatiivsust oleks absurdne idealiseerida, sest „kui palju neid isetekkelisi ja alternatiivseid mõtlemisviise siiski olemas on?“ (3). Lääne mõju aga ei maksa ka tingimata negatiivsena võtta, sest isegi kui artiklid ja teoreetilised raamistikud on meieni enamasti tulnud Läänest, on küsimus pigem

kuidas siis Eestis juurutada seda kirjutamisviisi, seda teooriat, mis siis tuleks altpoolt ja seda ei saa teha ilma ajaloo tundmiseta. Arvan, et seda ei saa lihtsalt kuskilt õhust võtta ja ei saa ka võtta niisama nende sot-

siaalsete probleemide pealt. Sest analüütilised tööriistad peavad kuskilt tulema. (6)

Teisisõnu, argumentid, mida tõlgitakse ja mugandatakse teistest kontekstidest, on kasutatavad mitmes eluvaldkonnas ja vajalikud selleks, et püstitada feministlikke küsimusi. Tuleb vaid kontekstitundlik olla. Isegi kui kontekstitundlikkust on mõnikord vajaka jäänud, on siiski eranditult kõik Eesti akadeemilised feministid juba 1990-ndatest peale olnud essentsialiseeriva lääne feminismi suhtes kriitiliselt meelestatud. Näiteks rõhutas üks 1990-ndate alguses aktiveerunud intervjuueeritav:

Kriitilise inimesena olen ka selle feminismi suhtes küsimusi esitanud, kriitiline olnud. Palju probleeme Ameerika feministidega, kes end siin sisse seadsid, kellel olin nagu ees. Ma ei lasknud neil tulla mõtetega, et siin on nagu tühi koht, et siin on nagu USA 1950-ndad. Sest Nõukogude Liit tegi palju asju ära ikkagi, sest tööhõive kõrge, muud õigused ja teised teemad. Olukord hoopis teine, me ei saa üle transportida, praktika on näidanud. (7)

Ta tõi sellise patroniseeriva suhtumise näitlikustamiseks Tšehhi feministide tähelepaneku 1990-ndatel Ida-Euroopasse saabunud Ameerika feministide kohta, kes „tulevad siia ja hakkavad uurima [meid] nagu akvaariumikalu ja siis teevad mingeid oma rumalaid tähelepanekuid“ (7).

Selline ongi meie feminism Eestis: fragmenteeritud, mitmekülgne ja mõistagi mitte lääne feminismidest lahutatud, vaid lääne mõjutustest läbi põimunud, nendega tihedas dialoogis olev, samuti ei saa seda lahutada Eesti ajaloolisest kontekstist ja siinse poliitilise eliidi innukusest inkorporeerida liberaalsed ja neoliberaalsed ideaalid, soovi taasühineda Läänega ja identifitseerida Lääne-Euroopa kultuuriga üldisemalt. Seda soovi peegeldasid ka paljude feministide ja naisorganisatsioonide praktikad kogu 1990-ndate üleminekuaja jooksul. Lääne feminismi

kriitika ei tähenda siinkohal naivistlikku „puh-talt“ lokaalse positsiooni otsimist ja püüdu seda artikuleerida, vaid osutab vajadusele näidata ühiskonnas laiemalt levinud lääneihalusega samastumise – isegi kui see toimub alateadlikult – probleemkohti.

Kes on feministlik subjekt Eestis?

„Ma esialgu arvasin, et feministid on noh .. ma olen ainult neid kõige nõmedamaid näiteid kuskil twitteris ja facebookis näinud ja siis minu arvamus feminismist oli alla arvestuse .. :d,“ tunnistab 18-aastane keskkooliõpilasest abiline mulle Facebooki vestluses, kui ta spontaanselt intervjuude transkribeerimise protsessi kommenteerib. Ta vaimustub siiralt nooremate aktivistide lugudest ja sellest, kuidas mõned akadeemilised feministid on väga selge artikulatsiooniga. Kui transkriptsiooni loen, pean aeg-ajalt tagasi salvestuste juurde minema, et transkribeeritud teksti mõista – alati see ei aita, sest mind huvitavat lausekatket summutavad argielu müra ja muud situatsiooni-helid, mis moonutavad välja öeldud sõnu tundmatuseni. Mõned sõnad lihtsalt kaovad ja ka mälusopist ei õnnestu neid taastada. Olles transkribeerimisprotsessi kaasanud naised, kes peavad end pigem feminismikaugeks, püüdsin vältida anonüümsuseprobleemi (akadeemiaga seotud inimesed oleksid neist intervjuueeritavatest paljud lihtsalt ära tundnud), kuid tulemuseks on selge äratundmine, kui paljud asjad selles diskursuses on minu jaoks iseenesestmõistetavad. Tuntud akadeemiliste autorite nimed ja kohanimed, erinevad aktivistide rühmitused, mõisted, väljendid, mis asjaga mitte seotud kõrvadele kostuvad millegi täiesti ootamatuna. Feministide keel on kohati nagu salakeel, mille mittemõistmine viib täiesti uute assotsiatsioonideni, mis vihjavad akadeemilise ja mitteakadeemilise maailma vahel laiutavale lõhele.

Loomulikult pole lääne feministlike ideede ja teooriate mõju Eesti kontekstis ainus femi-

nistiks kujunemist mõjutav faktor. Mitmed nii akadeemilised kui ka end pigem aktivistina identifitseerivad feministid mainivad varajast „teistsugune“ olemise tunnet ja elukogemust kui olulist tõekehju, mis viis nad feminismini. Nagu üks intervjueritav nentis, märgatakse ju ikka eelkõige seda, „mis on oma ihule kõige lähemal“ (2) ja seetõttu peab ta oma feministiks kujunemisel oluliseks üliarenenud õiglustunnet, mis tekkis kasvades üles eestlasena Kohtla-Järvel, kus ta muutus eriti tundlikuks erinevate sotsiaalse ebaõigluse vormide ja identiteedikategooriate suhtes. Ta nimetab seda kogemust isegi mingis mõttes „feministiks saamise kooliks“, ehkki tähelepanekud ühiskonnas levinud liiga kitsaste soonormide kohta tekkisid hiljem. Üks intervjueritav, keda võib pidada tänases kontekstis aktivistik, rääkis isiklikust kogemusest vägivalla ja ebavõrdsusega, mida ta üles kasvades ümberringi tajus. See kogemus sai tema jaoks feministiks kujunemisel määravaks, ehkki 1990-ndate keskel teismeline olles seostas ta feminismi mõistet eelkõige ambitsioonikate kunstiprojektidega ja tunne, et feminismi kasutatakse oma ambitsioonide teostamiseks ja karjääri tegemiseks, tõukas teda esialgu feminismist pigem eemale. Personaalne diskrimineerimise ja ebaõigluse kogemus on olnud oluline eelkõige nn. teise laine lääne feminismi kontekstis, kus isiklikust sai poliitiline. Loosungit „isiklik on poliitiline“⁶ kasutati laialdaselt Ameerika Ühendriikides 1960-ndatel ja 1970-ndatel feministlikel protestiaktsioonidel ning teadlikkuse tõstmise gruppides, kus naised löid seose isikliku kogemuse ja laiema konteksti vahel, millest kasvas omakorda välja motivatsioon poliitiliseks tegevuseks.

Samas ilmneb mitmest intervjuust, et isikliku valusa kogemuse olemasolu ei ole feministiks saamise puhul tingimata vajalik:

Inimesed on erinevad ja see veendumus peab tulema mingi kogemuse [kaudu] ja mõnedel inimestel on see personaalne kogemus. Kui kusagil vastu hambaid said ja

pärast seda pöördusid feminismini. Aga minu jaoks oli vaja lihtsalt seda, et ma sellest aru saaksin. (3)

Ühelt poolt on vaja teemast arusaamist ja teiselt poolt empaatiavõimet. Politiseerumise protsess on seega väga individuaalne ja samas mõjutab seda selgelt ka avalik ruum ja üldised hoiakud:

Minu meelest on ka see, kui mõningad ajakirjanikud lähenevad, et noh, et aga te tegelete sellise teemaga, et kas teil on endal olnud mingid väga valusad kogemused? Sul ei ole vaja endal mitte mingisugust kogemust omada, piisab sellest, et sa teed nagu silmad lahti .. [kui] teiste inimeste mured ja valusad kogemused lähevad sulle korda. (8)

Mitmed intervjueritavad töid välja peresuhte dünaamika, mis on nende arusaamu soosuhetest oluliselt mõjutanud ja loonud pinnase feministlikele ideedele vastuvõtlikuks muutumisele. Mõned intervjueritavatest nimetasid olulise mõjutajana traditsioonilisi soorolle perekonnas, aga konkreetsemalt ka isa, kelle domineeriv käitumine tundus väikesest peale ebaõiglane ja tekitas trotsi levinud patriarhaalse peremudeli suhtes. Ka vastupidine kogemus on toiminud sarnase tõekehju – nõudlik isa, kes tütrele alati iseseisvat inimest kasvatada püüdis, soodustas iseteadlikku hoiakut või näiteks toetav isa, kes tegeles nõukogude aja kohta erandlikult palju lastega, mõjus laiemas ühiskonnas levinud normide juures niivõrd terava kontrastina, et see pani soosuhetele üle sügavamalt mõtisklema.

Intervjueritavad mainisid ka ülikoolis kogetut kui olulist mõjutajat feministiks kujunemisel. Näiteks kirjeldas üks intervjueritav 1980-ndate Tartu ülikooli atmosfääri, kus naistele oli omane „emane olek“ – paljud said varakult lapsi ja ei olnud väga intellektuaalselt orienteeritud, sest naistelt seda ei oodatudki. Kõrgete intellektuaalsete ootustega sellisesse keskkonda sattumine tekitas üksjagu vastuseisu

üldlevinud hoiakutele ja häälestas sõjakaks, sest ka õppejõududel olid naistudengitele väga kitsad ootused, mida ilmselgelt ei varjatud. See näiteks inspireeris kaastudengitega koos kirjutama manifesti „Eneseteostus mitte ainult alakeha kaudu“. Feministlikust hoiakust sai ressurss, mis võimaldas sotsiaalsetele ja kultuurilistele normidele vastu hakata, ehkki feminismist kui poliitilisest liikumisest tol ajal veel eriti ei räägitud. Selgelt tunnetatud käärid ideaalide ja elukogemuse vahel aitasid mõtlemist ja tegevust politiseerida. Hiljem 1990-ndate alguses Soome sattudes oli tal vastuvõtlikkus seal levinud feministlike teooriate suhtes eriti tugev ning see inspireeris Eesti suunal neil teemadel kirjutama, kuna teistsuguses intellektuaalses ruumis viibimine tekitas mõtteid, mis olid 1990-ndate Eesti kontekstis uued ja huvitavad.

Ka üks 1990. aastate alguses Tartu ülikoolis käinud intervjueeritav tõi välja selle, et ülikoolis olid väga levinud seksistlikud hoiakud ja silma hakkasid tollase rahvusliku liikumise varjuküljed, mis olid tema hilisemal feministiks kujunemisel oluliseks impulsiks, eelkõige püüid taas-elustada varasemat 1930. aastate Eesti mentaliteeti ja sooideoloogiat, mille järgi „tõeline“ Eesti naine ja „tõeline“ Eesti mees peaksid käituma. Selline üldlevinud konservatiivne rahvuslik meelsus kinnistas temas ka liberalistliku maailmavaate, mille kohaselt on indiviid tähtsam kui rahvuskollektiiv ja „pole oluline, mis soost see indiviid on ja mis rahvusest on ja milline on tema seksuaalne sättumus ja nii edasi – tema üle tuleb otsustada sisu järgi“ (2). Tolleaegses ülikoolis läks feminismi sõna küll hoolimata laiema teoreetilise arusaama puudumisest juba käibe, kuid, nagu sama intervjueeritav väitis, „toodi [sõna „feminism“] kõige aktiivsemalt kasutusse just nimelt meestudengite poolt kui sellise hirmutava asjana“ (2), seda hakati kohe kiiresti „madaldama ja kasutama mingisuguse tondijutuna, mis siis, et teda [feminismi] ei eksisteerinud loomulikult“ (2).

Mitmetest intervjuust 1990-ndatel aktiveeru-

nud feministidega jäi kõlama mõte, et „antifeminism on tulnud [Eestisse] raudselt enne, kui üldse feminism sai tekkida“ (2). Nagu väitis üks intervjueeritavatest, on vaja mingit stiimulit, et ennast avalikult teadlikult feministina positioneerida, ja ta peab end üheks heaks näiteks just nendest, kes on tulnud feminismi läbi antifeminismi: „kuna Eesti kontekstis oli feminismi üle ilkumine nii tugev ja minus tekitas huvi feminismi vastu, ma julgen tugevalt öelda, kaks inimest. Üks neist on Priit Pullerits ja teine on [üks õppejõud] ja seda tänu oma täiesti stiihilisele ja irratsionaalsele antifeminismile“ (3). Need antifeministlikud hoiakud tekitasid huvi, miks feminism neid inimesi nii ärritab, miks see ajab neid nii kohutavalt raevu? Eesti konteksti kõrval tundus eriti kontrastne USA-s õppimise kogemus, kus feminism tundus olevat „normaalne maailmavaade“:

Mul olid väga head õppejõud, kes aitasid mind ennast teemasse sisse lugeda, olid väga toetavad, ilma et keegi käituks nagu need hüsteerilised feministid, keda Priit Pullerits kusagil nägi. Ma ei tea, kus. See on kohutav: see, et minu reaalsus ja see reaalsus, mida heietas Priit Pullerits Eesti lugejaskonnale, ei langenud omavahel mitte milleski kokku. Feminism ühes kohas oli normaalne, eluterve, poliitiline, enesekriitiline mõtlemisviis ja teises kohas oli see mingi hüsteeriline tugimäng, mille vastu siis sai kaitsta ennast igasuguste muutuste eest. Ja need kaks asja ei olnud minu jaoks .. Ühe maailma osa ma tahtsin olla ja teise maailma osa ma ei tahtnud olla. Ja see kitsarinnaline, väga piiratud mõtlemisega ja väga piiratud analüüsisooviga ühiskond nagu Eesti. [---] See tuleb sellest, kui võrd *empowering* on sattuda feminismihuvilisena konteksti, kus see on domineeriv mõtlemisviis. Või noh, kas just domineeriv, aga et ka need inimesed, kes otseselt ei tegele feminismiga, suhtuvad sellesse respektiga kui millessegi normaalsesse. (3)

Ehkki Eestis avalikult nähtavamal kohal olevad feministid, kes on peamiselt seotud akadeemiaga, aga ka kunstivaldkonnaga, jõudsid 1990-ndatel feminismi juurde peamiselt teooria kaudu ja intellektuaalse huvi sotsiaalsete protsesside kriitilise mõtestamise vastu, mitte aktivismi kaudu, mis lähtub eelkõige isikliku kogemuse politiseerimisest, on ometigi märkimisväärne, et neist said siiski mingis mõttes feministlikud aktivistid, kes võtsid ajakirjanduses soolise ebavõrdsuse teemadel sõna või keda on kaasatud riiklikul tasandil soolise võrdõiguslikkuse temaatikat puudutavatesse debattidesse alates 2000. aastate alguses. Samamoodi saab lugeda akadeemiliste feministide õpetamistööd aktivistlikuks ja pikka aega on see Eesti kontekstis olnud ainus feministliku aktivismi vorm: teadlikkuse tõstmine üliõpilaste hulgas. See on akadeemiliste feministidel olnud oluliseks misiooniks:

Ma ei ole see tulihingeline ja kirglik eksole, kes võtab punase lipu ja läheb lehvutama, aga just nimelt, et minu eesmärk on olnud seletada, et see on hästi mõistlik maailma nägemise viis. Mulle tundus olevat imelik, kui ma ei õpeta seda üliõpilastele. (3)

Samas neid olukordi, kus teemaks on sooline võrdõiguslikkus, ei pea päris mitmed akadeemilistest feministidest aga väga feministlikuks: feminism „väga kontrastselt seisab teises nurgas kui need soolised võrdõiguslikkuse kampaaniatest tulnud koolitused“ (3).

Käärid kriitilisema feministliku mõtte ja nn. soolise võrdõiguslikkuse diskursuse vahel on sama ilmsed Eesti kontekstis nagu ka mujal Euroopa Liitu kuuluvates Ida-Euroopa riikides, kus Euroopa Liidust sai alates 1990-ndate lõpust alates peamine tõekehjus soolise võrdõiguslikkuse temaatika tutvustamisel ametlikku diskursusesse ja riigi süsteemidesse. Nagu Regulska ja Grabowska on osutanud, viis see olukorrani, kus paljud feministlikud aktivistid ja naiste õigustega tegelevad mittetulundusühingud Ida-

Euroopas võtsid omaks „võrdõigus-feminismi“ positsiooni, mille põhirõhk on liberaalsel individualismil, mis mõistab võrdsust kui individuide võrdõiguslikku kohtlemist hoolimata erinevustest (2013, 152). Kuna avalikkuses sai sellest liberaalfeministlikust diskursusest seetõttu kõige nähtavam sooteematikat puudutav diskursus, mida paljud akadeemilis-aktivistlikud feministid Eestis tundsid kohustust ja vajadust toetada, on Eestis, ka akadeemilises kontekstis, siiani suurema tähelepanuta jäänud positsioonid, mis on kriitilised sellise pigem neoliberalistlike positsioone toetava retoorika iseenesestmõistetava omaks võtmise suhtes.

Ka need feministid, kes on soolise võrdõiguslikkusega aktiivsemalt riigi tasandil tegeleenud, osutavad momentidele, mis tunduvad lääne feminismi ajaloo kontekstis paradoksaalsed. Näiteks räägib üks intervjueritav:

Kui ma seal [soolise võrdõiguslikkuse büroos] olin, siis minu jaoks oli hästi reaalseks asjaks see, et riik oligi justkui ainus eestkõneleja, et mul ei olnud mingit tuge [---] kodanikuühiskonna poolt ja see ajas mind nii närvi aeg-ajalt, et noh meil oli nii palju asju või teemasid, mingisugustest eelnõudest kuni ma ei tea milleni välja, kus meil oli vaja seda, et nagu *à la* naised [---] teie peate tegema. (9)

Sama intervjueritav mainib ka, et hoolimata Eestis eksisteerivatest naisorganisatsioonidest, tundus talle, et „see ei ole normaalne, et sul kogu seda naiste õiguste agendat *push*'ib mingisugune riigiasutus“ (9). Naisorganisatsioonid Eestis on jäänud avalikkuses pigem tagasihoidlikumale positsioonile ja probleemiks on olnud ka see, et „neid ühendas [---] see, et nad olid naised, aga mitte [---] huvi soolise võrdõiguslikkuse või feminismi vastu“ (9). Nagu Walters ja Haahr on väitnud, on Ida-Euroopa naiste õigustega tegelevad organisatsioonid põhiliselt keskendunud naistele, et mõjutada neid võtma omaks teatud subjektipositsiooni, mille

Euroopa Liidu demokraatlik projekt on neile ette näidanud (2005, 143). Sugu mängib siinkohal seega instrumentaalset rolli ja fookus on eelkõige liberaalsel nn. võrdõigus-feminismil, mis eelistab kõiki erinevusi pigem maha suruda, et pakkuda kõigile indiviididele võrdseid võimalusi hoolimata soost. See positsioon ja võrdsuse retoorika võimaldab aga jätta arvesse võtmata fakti, et enamasti on just erinevused need, millele tuleks tähelepanu pöörata, ehk teisisõnu, omavahel läbipõimunud sotsiaalsete kategooriate interseksionaalsus läheb kaduma.

Samas leidis üks teine intervjuueeritav, kes on pikalt sooküsimustega riigi tasandil töötanud, et feminismi ja soolist võrdõiguslikkust ei saa ka liiga selgelt teineteisest eristada või pidada soolist võrdõiguslikkust „mitte piisavalt feministlikuks“, nagu see akadeemilistel feministidel tavaks on:

Minu jaoks on need nii läbipõimunud alati olnud. Ja ma ei kujuta ette, et inimene tegeleb soolise võrdõiguslikkusega ja ei ole feminist. Ma nagu ei näe seda .. Üldiselt, mul on väga ammu olnud ka see, et üldse inimene, kes kuidagi tajub seda, mis ühiskonnas toimub, kui ta seda võimalikult adekvaatselt teeb ja talle see läheb korda, siis ta on arvatavasti feminist. Seda ma nagu mäletan küll, olen ammu juba rääkinud nende teiste Eesti feministidega, et .. et kas on võimalik üldse olla mitte-feminist mehel või naisel, kui seal on selline sotsiaalne närv olemas, et kui ta näeb, mis toimub, ja kui talle see läheb korda. (8)

See märkus osutab selgelt ka sellele, et enda feministina identifitseerimiseni jõudmiseks on vajalik teatud poliitilise tundlikkuse ja sotsiaalse närvi olemasolu.

Tulles tagasi feministide suhtumisse soolise võrdõiguslikkuse temaatikasse juurde, tuleb märkida, et viimasel ajal on ringlema hakanud ka nn. riigifeminismi termin, mida osa intervjuueeritavatest tajub pigem negatiivsena, kuna

näib, et riigi tasandil soolise ebavõrdsuse teema-dega tegelemine justkui lihvib feminismi radikaalsemad nurgad pehmemaks. Samas räägib üks intervjuueeritavatest:

Eks ta ikka on feminism, need ideed ja põhiideed ja see, millest ta välja arenenud on ja tegelikult ma saan aru, et see riigifeminism on sisuliselt Euroopa Liidu ametliku soolise süvalaiendamise kohalik versioon või väljund või *response* sellele. Omamoodi vastus sellele niivõrd-kui võrd meil asjadega ollakse valmis tegelema ja mina ei näe mingisugust probleemi selle feminismiks nimetamisel. Minu meelest on see suurepärane, kui feminism muutub osaks ka ametlikust ideoloogiast, sest tegelikult on ta seda juba olnud – juba sellest hetkest alates, kui naistele anti valimisõigus. Koos kõikidele, sellest hetkest alates tegelikult, *de facto*, on olnud teatud feministlikud ideed osa riigi rahvuslikest ideedest. Ma ei näe siin konflikti – muidugi ma saan aru, kui teatud üks radikaalset, sotsiaalset ja ühiskonnas sotsiaalseid ja muid muutusi nõudev liikumine ja mõte ja kui ta jõuab võimu tasandile, on selge see, et ta on muutunud, ta on etableerunud, kindlasti on kõvasti nuditud ja kohandatud, mugandatud. (2)

See küsimus vajab kahtlemata Eesti kontekstis lähemat analüüsi. Intervjuudest jäi selge mulje, et oleme Eestis feminismiga jõudnud nn. välja korrastamise staadiumisse, mil erinevate feministlike positsioonide esindajad on asunud kriitilisemalt ja konstruktiivsemalt Eestis olemasoleva feminismi tugevuste ja nõrkuste, võimaluste ja pimekohtade üle arutama. Nagu osutasid end näiteks vasakradikaalse või veganfeministina positsioneerivad intervjuueeritavad, on feminismi, eriti Eestis enim kanda kinnitanud liberaalse feminismi kuvandi kaitsmine ja püüd seda pidevalt ainult normatiivselt positiivses valguses näidata pikemas plaanis lühinägelik ja edasiliikumist takistav.

Kes räägib ja keda võetakse kuulda?

Üks läbiv teema, mis seostub sellega, kelle hääl on Eestis kõige rohkem kuulda ja mis tuli jutuks peaaegu kõigis intervjuudes, oli Eesti feministliku mõtte ja hoiaku seostamine akadeemilisuse ja elitaarsusega. Intervjueeritud feministide refleksioonide taustal võib väita, et kõige nähtavamal kohal olev feministlik subjekt Eestis on ilmselgelt kõrgharitud keskklassi kuuluv eesti keelt emakeelena rääkiv naine. Seega näib feminism Eestis esindavat mingis mõttes väga väikest kildkonda ja see tingib olukorra, kus esindatakse eelkõige selle väikese kildkonna huve, ehkki otseselt ei saa alati tõmmata võrdusmärki selle kildkonna isiklike identiteetide ja teemade vahele, millega nad tegelevad. Kuid sellest hoolimata on üldlevinud tendents ka feministide hulgas näha feminismi eelkõige intellektuaalse projektina, mis seostub eelkõige teatava haritusastme ja tinglikult öeldes ka klassipositsiooniga: „Minu puhul kindlasti on feminism elitaarne. Ma ei tea Eestis mitte-elitaarset feminismi.“ (3) Osa intervjueeritavaid mainis ka, et feminismi elitaarsuse kuvandi puhul on tegu paratamatusega, kuna teatavat elitaarsust peetakse omaseks mistahes intellektuaalsele liikumisele. Sama intervjueeritav lisas:

Aga ma arvan, et ta on seda igal pool veidikene. Mina muidugi, olles akadeemiline feminist, olen eriti elitaarne [---]. Paraku. Need, kes ennast feministina identifitseerivad tüüpiliselt [---] on suhteliselt akadeemiliselt haritud, nad on sotsiaalselt hästi positioneeritud, nad tunnevad ennast piisavalt kindlana, et olla feministid. See on jälle see sama põhjus, kuidas Eestisse feminism tuli. Ta ei ole rohujuuretasandi aktivism esmaselt. (3)

Elitaarsuse küsimuses esinevad feministide hulgas ka teatavad generatsioonilised ja maailmavaatelised erinevused. Samas on üks asi

intellektuaalne elitaarsus, mis räägib emantsipatsioonist, aga keeles, millest paljud aru ei saa, ja teine asi on privileegipimeduse küsimus. Akadeemilised feministid pole kindlasti klassipimedad ega tihti ka ise majanduslikult mitte väga heal järjel olevad. Samas on huvitav see, et akadeemilises kontekstis pole näiteks majandusliku ebavõrdsuse küsimustele väga palju tähelepanu pööratud, rääkimata kapitalismi kriitikast, mis lääne kontekstis on kriitilisemate feminismi suundade kindlaks alustalaks.

Noorema generatsiooni radikaalsemad esindajad, kes end pigem aktivismi ja vasakpoolusega seostavad, on kriitilised nn. Woolfi grupi⁷ feministide suhtes, kes Facebookis aktiivselt sõna võtavad ja keda nähakse pigem privileegipimedate liberaal-feministidena: „On tekkinud [---] hästi jämedalt öeldes [---] heteronormatiivsete feministide eliitklubi. Eestlased, keskklass, heterod, [---] haritud, kes on üsna interseksionaalsuspimedad.“ (10) Mitmed intervjueeritavatest leiavad ka, et Woolfi grupis toimuvad diskussioonid on algelised ja sealne mõttekäik läheb kohati nii „puusse“:

Tekib mingi selline tänava-feministlik retoorika, aga ma ei arva, [---] et professorid erinevates Eesti ülikoolides, kes tegelevad sellega [*feminismiga*], et nad peavad kuidagi olema .. nende tööd mõistetavad igale sellisele Facebooki-kogukonna tegelasele. (8)

Seega ühest küljest seostub see feminismi elitaarsuse diskursus lõhega, mida tajutakse akadeemilise ja nn. tänava-feminismi vahel (ehk „professionaalsete“ ja „mitte professionaalsete“ feministide vahel), aga teisest küljest on seal ka teatav element, mis osutab, et suurem lõhe on feministidest naiste ja mitte-feministidest naiste vahel. Ühelt poolt on see lõhe paratamatu ja ei saa öelda, et näiteks akadeemilised feministid peaksid oma teoreetilise töö täiesti kõrvale jätma või seda kuidagi vähem abstraktseks või vähem teoreetiliseks mugandama.

Teiselt poolt on aga oluline, et akadeemilised feministid, kes teooriat edasi viivad, oleksid järjekindlalt tundlikumad teemade suhtes, millele nad enim tähelepanu osutavad nii teadlikult kui ka alateadlikult, ja milliseid barjääre need valikud võivad tekitada, keda need tähelepanu alt kõrvale jätavad või kelle häält vaigistavad. Nagu üks intervjuueeritavatest osutas:

See võiks olla ka päris huvitav nagu, ütleme, palud akadeemilistel feministidel korraks tulla oma kingadest välja ja mõelda nagu, kuidas sa räägid feminismist inimestega, kes midagi ei tea ja on selle suhtes võib-olla vaenulikud [---] Ma arvan, et seal tuleb muuta keelt ja muuhulgas ka suhtumist ja hoiakut. Aga keelt – muuhulgas ka eesti-vene .. (4)

Sama intervjuueeritav toob välja kolm momenti, mis on tema arvates olulised feminismi elitaarsuse aura hajutamisel: rahvuse privileegi küsimus, klassiteema ja see, kuidas feminism ja antikapitalism on Eesti kontekstis täiesti üksteisest lahku kasvanud. Need on teemad, millele akadeemilised feministid Eestis on kahetsusväärset vähe tähelepanu pööranud. Ka üks alates 1990-ndate keskelt peamiselt kunsti valdkonnas tegutsev feminist osutas, et Eestis ei tegeleta piisavalt klassivõitlusega, seda nii akadeemilisel kui mõnevõrra ka aktivistlikul tasandil. Tema peab enda jaoks väärtuslikemaks feministiks kasvamise kogemuseks supermarketis töötamist, kus ta tajus teravamalt kõiki neid erinevaid tasandeid, mis ühes supermarketis selgelt nähtaval on: võimusuhted juhtide, kassapidajate ja erinevate klientide vahel, kellega kokku puututakse.

Samal ajal, kui tuleb nentida feminismi teatavat elitaarsust Eestis, tahan ka kohe asuda erinevate intervjuude põhjal seda tunnet ümber lükkama. Ühelt poolt on ohtlik jätta osutamata, et feminism Eestis on tähendanud teatud elitaarset positsiooni, kuid samavõrra

ohtlik on ka luua muljet ühtsest essentsiaalseerivast elitaarsest positsioonist ja jätta osutamata erinevustele nende erinevate naiste positsioonides ja hoiakutes, kes end feministina identifitseerivad. Need on paradoksid, millega me elame.

Siinkohal on veel palju mõtte- ja analüüsitööd teha, millega käesolev artikkel vaid algust tegi. Kui vaadelda kogutud lugusid lähemalt, siis kahtlemata jääb Eesti feministidest mulje kui ääretult mitmekülgetest, ehkki fragmenteeritud, aktiivsest mõtlejaskonnast, kes on jõudnud feminismi väga erinevaid teid pidi ja kelle isiklikud lood feminismist on kokku põimunud kultuuriliste ja ajalooliste narratiividega, meie kollektiivse mäluga. Need lood on samuti mõjutatud perekondlikust ja hariduslikust taustast ning isiklikust elukogemusest. Isikliku elu faktorite ning sotsiaal-poliitilise ja kultuurilise konteksti koosmõju loob ja arendab indiviidi võimet, aga ka tahet reageerida kriitiliselt ühiskonna normatiivsetele ootustele. Selles mõttes ei erine Eesti feministide lood teistest kontekstidest pärit feministide omadest. Ent vaid osast naistest saavad feministid ja ainult mõnest neist saavad aktivistid.

Kuidas rääkida feminismist Eestis teisiti?

Mõeldes nende feministide kujunemisloole, kellega selle projekti käigus vestlesin, ja ka naistele, kes end pigem feministiks ei nimeta (kuid kel on vägagi feministlikud tähelepanekud, küsimused ja probleemid), tuleb nentida, et ehkki feministlikku mõtet ja praktikaid on Eesti kontekstis siiani mõjutanud globaalsed akadeemilised ja aktivistlikud teadmised, on feminism Eestis samal ajal jäänud väga Eestikeskseks ja ka teatud sotsiaalse grupi keskseks. Vähe tuuakse paralleele teiste Ida-Euroopa riikidega või mõeldakse väljapoole Euroopa Liidu soolise võrdõiguslikkuse poliitikaga seonduvast. Eesti feminismi peamine fookus

on senini olnud Lääne-Euroopa ja peamised arengusuunad on olnud tugevasti mõjutatud Eestis kanda kinnitanud antifeminismi, rahvusluse, neoliberalismi ja Euroopa Liidu retoorika segust. See on üks eneserefleksiooni koht Eesti feministidele.

Kuna transnatsionaalsed mõjutused on tänapäevaks möödapääsmatud igal pool maailmas, jääb minu jaoks üheks põhiküsimuseks see, kuidas pöörata tähelepanu kohaliku ja transnatsionaalse tasandi vahelistele suhetele. Kuidas mõtestada kohalike tingimuste ja vastupanupraktikate arengut? Kuidas respektierida materiaalseid ja kultuurilisi erinevusi feminismi erinevates vormides? Mu intuitsioon ütleb, et seda on võimalik teha analüüsid, kuidas soo-, rassi- ja klassisüsteem ühes kohas on poliitiliselt ja majanduslikult seotud teise koha soo-, rassi- ja klassisüsteemiga. Me peame mõistma, kuidas feminism kohalikul tasandil on välja kujunenud tihedalt seotuna globaalsete süsteemidega, mida tuleb aga omakorda mõista nende kohalikus värvingus. Selleks aga peame tundma oma lugusid – oma feministlikku mõtte ja liikumise ajalugu – senisest paremini.

Ergutaksin lugejaid siinkohal lähemalt mõtlema nende lugude poliitikale, mida feminismist räägime. Millised need lood on? Kust need lood tulevad? Kellele need kuuluvad? Kuidas need erinevatele inimestele erinevaid tähendusi loovad? Milliseid maailmu või maailmas olemise viise nad eeldavad ja lubavad? Milliseid võimusuhteid nad soodustavad? Kes on pildil ja kes jääb nähtamatuks? Kes on häälekam, kelle sõna maksab? Seda tuleks küsida nii Eesti feminismi kontekstis kui ka laiemalt globaalsele feminismile mõeldes. Ja sellega seoses: kuidas leida viise, mis aitaksid feministlike kujutelmi artikuleerida teistmoodi, ilma peavoolu feministliku teooria genealoogiaid taastootmata? Kuidas sõnastada mõisteid ja vaatepunkte, mis oleksid paremini kooskõlas Ida-Euroopa geotemporaalse reaalsusega?

Märkused

- 1 Lisan siin ja edaspidi põhitekti vahele nn. vabamas vormis kirjutatud vinjetite, mis minu jaoks toovad esile neid teadustöö tegemise aspekte, mis tavaliselt artiklisse ei jõua. Selliseid uurimisprotsessi aspekte on nimetatud nn. peidetud etnograafiaks (Blackman 2007) ja nende peidetud momentide nähtavaks tegemine võib avada väga olulisi tahke selles teemas ja intervjuerimise protsessis. Loodan, et selliste fragmentide sissetoomine ja põhitekti vahele paigutamine aitab tuua kontrastiks kõrvale teistsuguseid lugusid ja teistsuguseid hääli, mis on vägagi osa feminismi loost Eestis, kuid mis muul moel esile ei pääse. Need lood jooksevad minu jaoks paralleelselt põhilooga, need said ootamatult osaks minu põhiloost ja neid välja jätta tundus eetilisel probleemitaoline. Nn. empiiriline maailm toimis siinkohal positiivse ärritajana ja tuletas meelde, et akadeemilises uurimuses pole eetilisel võimalik tekitada piire pärismaailma ja selle objektiivse maailma vahel, mida traditsioonilises teadustöö protsessis püütakse konstrueerida.
- 2 Robyn Wiegman analüüsib oma raamatus „Object Lessons“ (2012) nn. identiteedil põhinevate akadeemiliste distsipliinide (naisuuringud, *queer*-uuringud, valgusueuringud, ameerika uuringud) teoreetilisi raamistikke ja mõisteid ning küsib, mida oleks õppida nende distsipliinide või nn. väljade organiseerimise põhimõtetest, eriti sellest, kuidas need distsipliinid suhestuvad oma uuringuobjektidesse. Nende uuringuobjektide lähem vaatlemine aitab paremini mõista nii distsipliini ennast kui ka afekte, mis neid distsipliine motiveerivad. Väljakujutus on tema käsitluses „afektiivne jõud, mis loob mingi välja psüühilise elu“ (Wiegman 2012, 14). Feminismiuuringute väljakujutus on siiani jäänud pigem läänepoolseks ja Ida-Euroopa feminismi nähakse pigem ajas mahajäänuna.
- 3 Rinnahoidjad olid selles protestiaktisioonis vaid üks ese teiste hulgas, mida protestijad sel päeval kaasa võtsid, näitlikustamaks, kuidas meeste poolt domineeriv ühiskond on kehtestanud naistele väga kitsad ilunormid, ja protesteerimaks missivõistluste vastu, mis on seotud kapitalismi, sõja ja rassismiga. Rinnahoidjaid tegelikult ei põletatud, vaid need visati koos teiste naiselikkusega seotud esemetega „vabaduse prügikasti“. Ent „rinnahoidja põletajate“ imidž klepus feministidele külge kui sümbol, mille kaudu oli meedias lihtne tembeldata naisi triviaalsete küsimustega tegelejateks.
- 4 Saade on järelkuulataav siit: <http://r2.err.ee/v/hellerudi/archive/1fd5eb6-57d7-44f6-b59e-00d5bcc->

d0eca/ nele-laos-ja-aet-kuusik-feminismist-nuudis-
ajal.

- 5 Tuleb ka märkida, et „Ida-Euroopa“ on valgustus-
ajast pärit Lääne-Euroopa filosoofilistes diskursus-
tes loodud termin (Wolff 1996), mida on keeruline
üheselt mõista kontekstis, kus on võimatu tõm-
mata stabiilseid piire Kesk-Euroopa, Ida-Euroopa,
Aasia ja Lääne-Euroopa vahele. Järgin siinkohal
mitmete autorite (Naples, Desai 2002; Regulska,
Grabowska 2013) ettepanekut aktsepteerida maa-
ilma regioonide kategoriseerimist Esimeseks, Tei-
seks ja Kolmandaks Maailmaks ja lugeda teiseks
maailmaks – ja tinglikult Ida-Euroopaks – regioon,
mis kuulub endisesse Nõukogude Liidu blokki
koos selle erinevate postsotsialismi vormidega.
- 6 Tuntud USA feminist Gloria Steinem on öelnud,
et on võimatu kindlaks teha, kes esimesena loo-
sungi „isiklik on poliitiline“ välja mõtles, ning ta
väidab, et samahästi võiks vaielda selle üle, kes
mõtles välja fraasi „Teine maailmasõda“. Mitmed
allikad viitavad ka Carol Hanichi esseele „Isiklik
on poliitiline“, mis ilmus antoloogias „Märkmeid
teisest aastast: naiste vabastamine“ 1970. aastal,
kuid tema enda väidete kohaselt panid esseele selle
pealkirja hoopis toimetajad. Hoolimata segasest
algusloost on sellest fraasist saanud feministliku
liikumise jaoks oluline loosung, osutamaks naiste
eraeluliste probleemidele (nt. kodutööd, juur-
depääs tervishoiusüsteemile, lähisuhtevägivald
jne.) kui poliitilisele teemale ning seostele isikliku
kogemuse ja laiemate sotsiaalsete ja poliitiliste
struktuuride vahel.
- 7 „Virginia Woolf sind ei kardad!“ on 2010. aastal
loodud lugemisgrupp, mis algselt keskendus femi-
nistlikele ja *queer*-teoreetiliste tekstide arutelule.
Sellest kasvas hiljem välja Facebooki grupp, kus
peamiselt tehakse märkusi igapäeva šovinismi kohta
ja mis on lühikese aja jooksul kasvanud väikesest
queer-feministlikust lugemisrühmast mitme tuhande
liikmega internetifoorumiks.

Kirjandus

Blackman, Shane (2007). ‘Hidden Ethnography’: Cros-
sing Emotional Borders in Qualitative Accounts of Young
People’s Lives. – *Sociology*, kd. 41, nr. 4, lk. 699–716.

Braidotti, Rosi (1994). *Nomadic Subjects*. New York,
Columbia University Press.

Braidotti, Rosi (2011). *Nomadic Subjects: Embodi-
ment and Sexual Difference in Contemporary Feminist
Theory*. Second Edition. New York, Columbia Univer-
sity Press.

Desai, Manisha (2005). *Transnationalism: The Face of
Feminist Politics Post-Beijing*. – *International Social
Science Journal*, kd. 57, nr. 184, lk. 319–330.

Fabian, Johannes (2002). *Time and the Other: How
Anthropology Makes Its Object*. New York, Columbia
University Press.

Funk, Nanette (2004). *Feminist Critiques of Liberalism:
Can They Travel East? Their Relevance in Eastern and
Central Europe and the Former Soviet Union*. – *Signs*,
kd. 29, nr. 3, lk. 695–726.

Haraway, Donna (1997). *Modest_Witness@Second_
Millennium.FemaleMan_Meets_OncoMouse: Femi-
nism and Technoscience*. Routledge.

Kaplan, Caren. (1994). *The Politics of Location as Tran-
snational Feminist Critical Practice*. – Grewal, Inderpal;
Kaplan, Caren (toim.), *Scattered Hegemonies: Postmo-
dernity and Transnational Feminist Practices*. Minne-
apolis and London, University of Minnesota Press, lk.
137–151.

Koobak, Redi (2013). *Whirling Stories: Postsocialist
Feminist Imaginaries and the Visual Arts*. Linköping,
Linköping University Press.

Koobak, Redi; Marling, Raili (2014a). Eesti akadeemi-
liste soouuringute lugu ajakirjas *Ariadne Lõng*, 2000–
2013. – *Ariadne Lõng*, nr. 1/2, lk. 8–25.

Koobak, Redi; Marling, Raili (2014b). *The Decolonial
Challenge: Framing Post-Socialist Central and Eastern
Europe within Transnational Feminist Studies*. – *Euro-
pean Journal of Women’s Studies*, kd. 21, nr. 4, lk. 330–
343.

Lovin, Laura C. (2013). *Grounds for Hope?: Voices of
Feminism and Women’s Activism in Romania*. – Kubik,
Jan; Linch, Amy (toim.), *Postcommunism from Within:
Social Justice, Mobilization, and Hegemony*. New York
and London, New York University Press, lk. 191–210.

Redi Koobak / Millest me räägime, kui me räägime feminismist Eestis?

- Mohanty, Chandra Talpade (1988). *Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses*. – *Feminist Review*, nr. 30, lk. 61–88.
- Mueller, Carol (1995). *The Organizational Basis of Conflict in Contemporary Feminism*. – Ferree, Myra Marx; Martin, Patricia Yancey (toim.), *Feminist Organizations: Harvest of the New Women's Movement*. Philadelphia, PA, Temple University Press, lk. 263–275.
- Naples, Nancy A.; Desai, Manisha (toim.) (2002). *Women's Activism and Globalization: Linking Local Struggles and Global Politics*. 1 edition. New York, Routledge.
- Regulska, Joanna; Grabowska, Magdalena (2013). *Social Justice, Hegemony, and Women's Mobilizations*. – Kubik, Jan; Linch, Amy (toim.), *Postcommunism from Within: Social Justice, Mobilization, and Hegemony*. New York and London, New York University Press, lk. 139–190.
- Rich, Adrienne (1986). *Notes towards a Politics of Location*. – *Blood, Bread and Poetry, Selected Prose, 1979–1985*. New York, Norton and Co.
- Sandoval, Chela (2000). *Methodology of the Oppressed*. Minneapolis, MN, University of Minnesota Press.
- Spivak, Gayatri Chakravorty (1988). *Can the Subaltern Speak?* – Nelson, Cary; Grossberg, Lawrence (toim.), *Marxism and the Interpretation of Culture*. London, Macmillan, lk. 271–313.
- Suchland, Jennifer (2011). *Is Postsocialism Transnational?* – *Signs*, kd. 36, nr. 4, lk. 837–862.
- Szelenyi, Ivan; Wilk, Katarzyna (2013). *Poverty and Popular Mobilization in Postcommunist Capitalist Regimes*. – Linch, Amy (toim.), *Postcommunism from Within: Social Justice, Mobilization, and Hegemony*. New York and London, New York University Press, lk. 229–264.
- Tlostanova, Madina (2010). *Gender Epistemologies and Eurasian Borderlands*. New York, Palgrave Macmillan.
- Tlostanova, Madina (2012). *Postsocialist ≠ Postcolonial? On Post-Soviet Imaginary and Global Coloniality*. – *Journal of Postcolonial Writing*, kd. 48, nr. 2, lk. 130–142.
- Tlostanova, Madina; Suruchi Thapar-Björkert; Koobak, Redi (ilmumas). *Border Thinking and Disidentification as Transformative Theoretical Tools: The Postcolonial/postsocialist Feminist Perspectives*. – *Feminist Theory*, special issue on Southern Feminist Theory.
- Tuin, Iris van der (2009). *'Jumping Generations' On Second- and Third-Wave Feminist Epistemology*. – *Australian Feminist Studies*, kd. 24, nr. 59, lk. 17–31.
- Walters, William; Haahr, Jens Henrik (2005). *Governing Europe: Discourse, Governmentality and European Integration*. London, Routledge.
- Wiegman, Robyn (2012). *Object Lessons*. Durham and London, Duke University Press.
- Wolff, Larry (1996). *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford University Press.